

УДК 81'42

Борисов О. О., Васильєва О. Г.

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена вивченню міжособистісної діалогічної взаємодії. У ній систематизуються екстралінгвальні, зокрема інтрасуб'єктні та екстрасуб'єктні, чинники, які впливають на формування діалогу.

Ключові слова: міжособистісна комунікація, діалог, екстралінгвальні параметри діалогу.

Спілкування між декількома особами, міжособистісна комунікація, грає визначальну роль у формуванні індивіда як людини розумної, людини емоційної та людини соціальної. Остання іпостась є надзвичайно важливою для сучасного світу, в якому до болшості актуальною стала проблема порозуміння. А оскільки останнє стає можливим лише у процесі взаємного обміну інформацією, що веде до збалансування когнітивних картин світу комунікантів як умови збалансування їх діяльності, різнобічне вивчення міжособистісної комунікації, зокрема її базової форми – діалогу, стає пріоритетним напрямом наукових пошуків.

Діалогічна комунікація неодноразово ставала об'єктом мовознавчих розвідок. Зокрема увагу дискурсивних студій було спрямовано на дослідження логіко-семантичного (В. З. Дем'янков, С. В. Засєкін, Л. М. Михайлов, Л. П. Чахоян), функціонально-семантичного (В. Д. Девкін, В. З. Дем'янков, А. Е. Левицький, М. Л. Макаров), структурно-семантичного (Б. І. Федоров, Н. Ю. Шведова), інтонаційного (А. М. Антипова, А. А. Калита), когнітивного (Е. О. Беляєва, В. С. Григор'єва, Л. Ф. Ваховська), модального (Н. Д. Арутюнова, Н. М. Сафонова), синтаксичного (Л. Л. Федорова, Л. П. Чахоян), тема-рематичного (А. Б. Агієва), аксіологічного (Н. В. Гончарова), комунікативного (Л. М. Михайлов, Г. Г. Почепцов, Дж. Серль, І. С. Шевченко), прагматичного (В. В. Богданов, О. С. Кубрякова, Н. І. Формановська), метакомунікативного (М. М. Бахтін, І. Т. Вєпрева, А. М. Синіцина), презентаційного (О. В. Оляніч), невербального (Г. Є. Крейдлін, І. І. Серякова), психолінгвістичного (Є. Ф. Тарасов, О. О. Залєвська), лінгвофілософського (М. М. Бахтін, В. С. Біблер, Г. Маркузе), соціокультурного (В. С. Біблер, А. Г. Гурочкина, В. В. Красних, М. Ю. Олешков), гендерного (Н. Д. Борисенко, Є. І. Горошко), міжкультурного (О. О. Тимбай, С. Ю. Тюрина), естетично-емоційного (М. М. Бахтін) аспектів діалогічного мовлення.

Подана стаття є спробою систематизації ключових екстралінгвальних параметрів діалогічної взаємодії, і має розв'язати завдання описати роль лінгвальних та екстралінгвальних чинників у формуванні діалогу, а також класифікувати екстралінгвальні параметри діалогічної взаємодії.

Усі особливості прототипового діалогу пов'язані з його специфікою як дискурсивного утворення, що виникає в результаті усного спонтанного мовлення співрозмовників, яке відбувається у визначених умовах [1] з метою досягнення комунікативної або предметної мети. Діалогічна взаємодія розглядається як комплексний вид діяльності, що охоплює комунікативно-соціальний, комунікативно-психологічний, комунікативно-регулятивний та інтерактивний види діяльності мовців, а тому характеризується за цілим рядом параметрів лінгвального (мовно-мовленнєвого) та екстралінгвального характеру.

Екстралінгвальна зумовленість мовленнєвого акту може бути інтрасуб'єктною та екстрасуб'єктною. Як внутрішні, так і зовнішні по відношенню до комунікантів фактори "задають координати" для реалізації лінгвальних параметрів діалогу, визначають успішність протікання комунікації, спрацьовують у різні моменти часу та у різній послідовності для забезпечення оптимальності виконання комунікативних завдань мовців.

Серед екстрасуб'єктних факторів виділяємо:

– **безпосередність / опосередкованість контакту.** Можливість безпосередньо контактувати один з одним, перебуваючи в тій самій ситуації комунікації, обумовлює безпроблемне протікання діалогу: співбесідники мають змогу використовувати невербаліку, а також дейктичні одиниці. Якщо ж співбесідники не бачать один одного під час розмови (наприклад, по телефону, в темряві, через бар'єр), відключаються візуальний та / або кінестетичний канали зв'язку. Це призводить до неможливості вплинути дією, нівелює зворотній зв'язок, а з іншого боку, викликає потребу додаткового вербального пояснення того, що можна було б передати за допомогою жестів, міміки тощо;

– **просторово-предметна організація комунікації** впливає на структуру висловлень, оскільки, з одного боку, створює психологічне тло спілкування, а з іншого, – підтримку для дейксису та невербаліки;

– **часова зумовленість комунікації**. Відчуття часу грає не останню роль у формуванні та міні реплік у діалозі. Необмеженість часу для розмови передбачає розмірене розгортання бесіди, що дозволяє правильніше та ґрунтовніше сформулювати необхідне судження. Навпаки, поспіх і нестача часу призводять до недбалості мовлення, деформації синтаксису, обривів, перебивань, використання надкоротких конструкцій, відмови від точності у слововживанні, синонімізації та естетичної обробки мовлення, що продукує помилки та обмовки. Від цейтноту може постраждати зрозумілість так само, як і дотримання етикетних норм;

– **ступінь офіційності обстановки** впливає на мовне втілення розмови, підвищує або зменшує необхідність контролю за мовленням, змушуючи слідувати нормам етики та літературності;

– **типовість комунікативної ситуації** в межах офіційного та неофіційного середовищ спілкування (урочистості, свята, ювілей, купівля квитків тощо) пов'язана зі специфічними мовленнєвими засобами: мовна поведінка у таких випадках є соціально прописаною, ритуалізованою, що означає відбір стандартних доцільних фраз, лексичних одиниць, інтонації, дотримання правил, пов'язаних з дозволом або заборобою;

– **фактор національної специфіки** також зумовлює протікання діалогу, що виражається в особливостях семантичного навантаження використовуваних мовних одиниць, мови тіла, етикетних і ритуальних форм [2, с. 7-8; 5].

У діалогічному дискурсі як формі безпосереднього спілкування конкретних осіб у певній життєвій ситуації виключно важливими стають **інтрасуб'єктні чинники**, що тлумачаться як внутрішній стан суб'єкта чи якості його особистості [3]. Оформлення мовлення може істотно змінюватися залежно від особливостей як мовця, так і слухача.

Слід розрізняти відносно **стабільні** та **змінні** інтрасуб'єктні чинники [див. напр., 2, с. 8-9; 4, с. 10-13].

До **стабільних** чинників відносимо:

- **біологічні**: фізичні особливості, рівень фізичного розвитку;
- **психо-ментальні**: психічний склад (увага, пам'ять, темперамент, волеволі якості тощо), розумові й мовні здібності, ерудицію;
- **соціальні**: державну, класову і професійну належність, належність групам за інтересами; ідеологію; соціальні ролі;
- **соціокультурні**: виховання, морально-етичні установки, освіту, естетичні принципи, імідж, комунікативну компетенцію. Вони зумовлюють рівень володіння літературною мовою, нормою та вживанням доцільних мовних і невербальних засобів у відповідних ситуаціях, знання та дотримання етикету, і взагалі здатність підтримувати комунікацію з тим чи іншим співрозмовником;
- **лінгвогеографічні**: індивідуальну своєрідність мовлення, що сформувалася під впливом територіальних особливостей мови та мовлення лінгвоспільноти;
- **індивідуальні-особистісні**: пріоритети, принципи, інтереси, хобі, а також характер стосунків співрозмовників зумовлюють ступінь розгортання та інтенсивність протікання спілкування, оскільки визначають тематику розмови, оцінку та реакцію на почуту репліку співрозмовника.

Серед **змінних** чинників виділяємо:

- **фізіологічні**: фізіологічний стан (втомленість, хвороба, відчуття легкості тощо), що є базою для спроможності на тому чи іншому рівні виконувати комунікативну діяльність у конкретній ситуації;
- **ситуативно-психологічні**: психічний та емоційний стан, настроїв, налаштованість на комунікацію. Вони є надзвичайно рухливими і часто змінюються протягом комунікативного акту, будучи зумовленими частою зміною ролей мовця та слухача, використанням різних способів мисленнєво-мовленнєвої діяльності – від мимовільного клішування до обґрунтованої побудови висловлення (твердження, заперечення). До факторів психологічного типу відносимо також процеси сприйняття мовлення співрозмовника та орієнтування в ситуації, процеси формування змістової сторони висловлення тощо [4, с. 10-13];
- **ситуативно-комунікативні**: комунікативні інтенції, інтерес до предмета розмови, пресупозицію; рівень міжособистісного розуміння; комунікативну позицію; невербальну поведінку (міміка, кінесика, проксемика тощо); рівень дотримання правил комунікації.

Таким чином, діалогічне спілкування носить об'єктивно-суб'єктивний характер. Воно є комплексною, складною різнорівневою системою миттєвого об'єднання факторів різного типу, які виформовують дискурсивну субстанцію діалогу як на внутрішньокультурному, так і на міжкультурному рівнях. Комуніканти спільно вимушені орієнтуватися в системі координат з трьох векторів, що формують правила соціальної взаємодії: *особистісні прагнення – соціально-надситуативна обстановка –*

індивідуально-ситуативна обстановка. Вивчення впливу цих складників ситуації комунікації є надзвичайно перспективним так само, як і вивчення лінгвальних параметрів діалогу.

Використані джерела

1. Гумарова Л. Н. Структурно-семантические особенности вопросно-ответного диалогического единства / Л. Н. Гумарова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.rusnauka.com/ 2_KAND_2009/Philologia/39516.doc.htm](http://www.rusnauka.com/2_KAND_2009/Philologia/39516.doc.htm)
2. Девкин В. Д. Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской / В. Д. Девкин. – М. : Высш. шк., 1981. – 160 с.
3. Куцевич Ю. А. Семантические признаки факторных глаголов планирования интенционального действия в современном английском языке / Ю. А. Куцевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/1705-2012-03-27-07-03-39>.
4. Скалкин В. Л. Обучение диалогической речи (на материале английского языка) / В. Л. Скалкин. – К. : Радянська школа, 1989. – 158 с.
5. Якубинский Л. П. Язык и его функционирование / Л. П. Якубинский // Избранные работы. – М. : Наука, 1986. – С. 17–58.

Борисов А. А., Васильева Е. Г.

ЭКСТРАЛИНГВАЛЬНЫЕ ПАРАМЕТРЫ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Статья посвящена изучению межличностного диалогического взаимодействия. В ней систематизируются экстралингвальные, в частности интрасубъектные и экстрасубъектные, параметры, влияющие на формирования диалога.

Ключевые слова: межличностная коммуникация, диалог, экстралингвальные параметры диалога.

Borysov O. O., Vasylyeva O. H.

EXTRA-LINGUAL PARAMETERS OF DIALOGIC INTERACTION

The article represents a study of personal dialogic interaction. The given taxonomy embraces extra-lingual parameters of dialogue formation, intrapersonal and extrapersonal in particular.

Key words: personal interaction, dialogue, extra-lingual parameters of dialogue.

Стаття надійшла до редакції 07.09.14